

11. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часів революції 1917-1919 рр. – К.: Друкар, 1920. – С.116.
12. Відділ рукописів Центральної наукової бібліотеки ім. В.Вернадського. – Ф.227.- № 15. – Арк. 1.
13. Довідник з історії України / За ред. І.З.Підкови, Р.М.Шуста. – Т. 3. – К.: Генеза, 1999. – С. 276.
14. Рідне слово. – 1917. – 15 квітня.
15. Sprawozdania Centralnego Biura Всеукраїнської Учительської Спілки (від 15 серпня 1917 р. до 1 січня 1919 р.). II З'їзд делегатів Всеукраїнської Учительської Спілки 15-18 січня 1919 р. Доклади, протоколи, резолюції. – К., 1919. – С.18-30.
16. Кукурудзяк М., Собчинська М. З історії Всеукраїнської учительської спілки періоду українських національно-визвольних змагань. Збірник праць до 120-річчя з дня народження Симона Петлюри та 80-річчя Кам'янецької доби Української Народної Республіки. – Фастів: Поліфаст, 1999. – С. 171.
17. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часів революції 1917-1919 рр. – К.: Друкар, 1920. – С.117.
18. Sprawozdania Centralnego Biura Всеукраїнської Учительської Спілки (від 15 серпня 1917 р. до 1 січня 1919 р.). II З'їзд делегатів Всеукраїнської Учительської Спілки 15-18 січня 1919 р. Доклади, протоколи, резолюції. – К., 1919. – С.18-30.

Луцак О.О.

Київський національний університет культури і мистецтва

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКИЙ РУХ НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В РОСІЇ

Проблеми національних спільнот – це здебільшого проблеми культурного порядку, тому вирішувати їх доцільно через національно-культурні товариства. В своїй діяльності ці товариства концентрують запити спільнот, висувають лідерів на основі демократичних процедур, і таке представництво, хай навіть не цілком досконале, набагато краще, ніж апаратне формування структур.

Сьогодні національно-культурний рух в Росії об'єктивно є демократичним, спрямованим на розкриття особистого потенціалу кожної людини. Він виховує повагу до культур і менталітету всіх народів, повагу до

закону й держави, що, безперечно, відповідає високим ідеалам гуманізму і є надзвичайно необхідним нашому суспільству.

Національно-культурні товариства не можуть існувати без підтримки ззовні, і не в змозі самостійно вирішувати корінні питання свого існування. Тільки об'єднавши зусилля й можливості, виробивши спільні підходи до вирішення своїх проблем, національні спільноти здатні стати повноцінними партнерами держави у соціальному діалозі, що складається.

Російська держава розуміє – державне будівництво неможливе без чіткої та довготермінової національної політики. Зроблено перші кроки на шляху демократизації відносин між країнами – членами СНД, зокрема, у зв'язку з прийняттям закону “Про національно-культурну автономію” від 12.12.1995 р. При цьому слід зауважити, що на території РФ зареєстровано 7 федеральних автономій, 200 – регіональних [1]; серед них українські організації є досить активними, такими, що беруть участь в розробці законопроектів та програм на федеральному та місцевому рівнях. Нині є всі можливості для вирішення нарешті проблем освіти та культури українців Росії, особливо при взаємодії як з українськими національно-культурними автономіями в Росії, так і з державними органами України. З розвитком законодавчої бази українські національно-культурні об'єднання в Росії матимуть додаткові можливості для подальшої діяльності в сфері культурно-освітньої роботи.

Основна спрямованість Закону “Про національно-культурну автономію” полягає в забезпеченні реальної рівноправності осіб, що належать до різних етнічних спільнот, з усіма іншими, що оточують їх, у послідовній реалізації прав і свобод людини, пов'язаних з її національною приналежністю. Мета закону полягає у встановленні гарантій представникам вказаних національних спільнот на національно-культурну автономію як одну з форм їхнього національно-культурного самовизначення й самоорганізації.

Реалізація статей Закону про права етнічних спільнот на розвиток національної мови, освіти, культури, інформації має здійснюватись через розробку місцевих, регіональних і, на їх основі, федеральних програм національно-культурного розвитку тієї чи іншої етнічної спільноти. Ці програми повинні розроблятися на основі наукового аналізу об'єктивних потреб представників діаспорних народів спільними зусиллями національно-культурних автономій, учених і органів державної влади.

Організаційні основи національно-культурної автономії, з одного боку, об'єктивно впливають з характеру розселення етнічних спільнот на території Російської Федерації; з іншого боку, вони визначаються уставами самих автономій. Можливе створення місцевих, регіональних і федеральних

національно-культурних автономій певної етнічної спільноти. Внутрішня структура національно-культурної автономії визначається й формулюється нею самостійно.

Права національних спільнот представляють консультативні ради у справах національно-культурних автономій, які передбачається створити при Уряді РФ, при органах виконавчої влади суб'єктів Федерації, при органах місцевого самоуправління.

На початок 1995 року на території РФ у 40 республіках, краях та областях діяли 73 українські громадські об'єднання. Найбільше об'єднань було створено в Москві – 6, по 2 і більше – в Республіках Комі та Саха (Якутія), Краснодарському, Красноярському та Приморському краях, Магаданській, Мурманській, Сахалінській і Тюменській областях, Санкт-Петербурзі. Нині їх налічується понад 100. Українські осередки в Росії мають вокальні і танцювальні художні колективи, бібліотеки української літератури тощо [2].

У жовтні 1993 року відбувся перший Конгрес Українців Російської Федерації, на якому було створено Об'єднання українців Росії (ОУР). В його плани, серед іншого, входила й організація заходів культурно-просвітницького плану, спеціально призначених для діаспори.

Велике значення для української діаспори мало створення Українського Культурного Центру в Москві на Арбаті. Його активна діяльність розпочалася з моменту офіційного відкриття 27 листопада 1998 року, після більш ніж п'ятирічної перерви, пов'язаної з реконструкцією будівлі Центру. Центр організовує та проводить музичні та літературні вечори, книжкові та художні виставки, а також відзначення ювілейних дат, які знаходять зацікавленість не тільки серед української діаспори Москви, а й серед еліти російської столиці. Проводяться фестивалі української культури, концерти, літературні вечори, огляди нової української літератури, зустрічі з українськими письменниками, діячами культури та мистецтв, відзначення ювілеїв та пам'ятних дат.

До першочергових завдань культурно-освітньої діяльності українських громад відноситься налагодження системи інформаційних зв'язків. Адже книги, преса, радіо, телебачення – це те, без чого не може існувати жодна спільнота. Інформаційне забезпечення є об'єднавчим механізмом щодо культурної, освітньої активності українських громад. Ця діяльність включає також зв'язки з Україною.

Зокрема, вже протягом семи років діє пряма угода між Об'єднанням українців Москви та поштовою адміністрацією України. Завдяки “Укрпошті” українці, які мешкають в Російській Федерації, мають можливість передплатити українські газети та журнали, оскільки на пошті за місцем

проживання в Росії передплатити більшість видань після розпаду СРСР стало неможливим. Тому організацію передплати та обробку замовлень взяло на себе ОУМ, а надсилаються газети та журнали безпосередньо на адреси передплатників з Києва. Найбільше передплатників в Російській Федерації має українська газета “Літературна Україна”, серед журналів пріоритет у “Сучасності”. Передплачують також “Шлях перемоги”, “Голос України”, “Українську газету”, “Урядовий кур’єр”, “Молодь України”, “Українське слово”, інші газети та журнали.

На відміну від того, що було раніше, тепер навіть найбільші російські бібліотеки не отримують обов’язкового примірника української періодики. Але, оскільки авторитет багатьох українських газет та журналів високий, такі солідні бібліотеки, як Російська державна (колишня ім. Леніна у Москві) та Російська національна (колишня ім. Салтикова-Щедріна у Санкт-Петербурзі) зацікавлені отримувати їх (на жаль, у зв’язку з відсутністю коштів у бібліотеках передплата постійно скорочується). Окрім того, провідні науково-технічні бібліотеки Росії зацікавлені в передплаті на наукові видання установ Національної Академії Наук, галузеві журнали.

Світовий досвід засвідчує важливу роль бібліотеки як громадської установи у справі розвитку національної культури в діаспорі. Бібліотека української літератури розпочала свою роботу 5 років тому практично з нуля. На 1 січня 1999 року фонди Бібліотеки нараховують понад 30 тис. одиниць зберігання, зокрема: близько 17200 прим. книг, 12000 прим. журналів та періодичних видань, 700 комплектів газет (у тому числі колекція газет українських об’єднань РФ з початку 1990-х років), а також карти, ноти, образотворчі видання, аудіо- та відеозаписи, рукописи. В 1999 р. до Бібліотеки, завдяки допомозі об’єднання “Укрпошта”, надходило більше 40 назв газет та 70 назв журналів [3].

У фонді Бібліотеки – книги з історії, мистецтва, мовознавства, релігії, інших галузей знання, художня література українською, російською, польською, англійською та іншими мовами. Фонд постійно поповнюється творами, виданими не тільки в Україні та Росії, а й в Австралії, Великій Британії, Канаді, Польщі, Румунії, Словаччині, США, ФРН, інших державах, де живуть українці. Ведеться робота по створенню електронного каталогу, що повністю відобразить фонд Бібліотеки, який зараз містить 6700 записів [4].

Існування Бібліотеки не було б можливим без підтримки з боку керівництва бібліотечної системи Південно-Східного округу Москви і, звичайно, української громади столиці Росії. Значну допомогу Бібліотеці надають Український молодіжний клуб, Об’єднання українців Росії та Москви, Спілка аматорів української музики. Дружні та ділові контакти має Бібліотека

з Центральною міською бібліотекою ім. Лесі Українки в Києві, Національною парламентською бібліотекою України, Національною бібліотекою України ім. В.І.Вернадського, Державною бібліотекою України для дітей та юнацтва, Науковою бібліотекою Львівського державного університету ім. Івана Франка тощо. У комплектуванні фонду допомагають також видавництва України, найбільше – “Каменяр”, “Веселка”, “Либідь”, добродійний українсько-американський фонд “Сейбр-Світло”. Оснащення Бібліотеки сучасною технікою відбувалося за сприяння Українсько-Американської Координаційної Ради, російсько-українського акціонерного товариства “ВІМКОМ”.

Література та мистецтво поряд з тим, що вони є незаперечними генераторами української етнічності, сьогодні створюють основу для зацікавленості неукраїномовних мешканців республіки українською проблематикою. Це перш за все повернення літературі та мистецтву України імен, на які спрямовувався головний удар в ході винищення генофонду української нації (Володимир Винниченко, Микола Хвильовий, Василь Стус, Микола Руденко та інших). По-друге, реабілітація незаконно репресованих українців сприятиме, що, до речі, й відбувається, реабілітації представників інших націй, які населяють Україну. По-третє, мистецтво, передусім народне, надає великі можливості для інтеграції вихідців з інших народів в український контекст (переїняття українського духу завдяки участі в роботі художніх колективів тощо).

Культурно-просвітницький рух не може відбуватись без мовного відродження в умовах більшого поширення української культури в РФ. Зростання її престижу, активізація діяльності українських національно-культурних товариств та центрів має пробуджувати людей до свідомого українського життя, в бажанні кожного стати активними носіями національно-культурних запитів.

За сучасних умов саме українські громадські об'єднання суттєво увиразнюють ці запити, надаючи їм характеру громадських, суспільно-політичних вимог. Реально це відчутно на прикладі національного шкільництва.

Культурно-просвітницький рух у сучасному світі супроводжується проведенням різноманітних зустрічей, конференцій з багатьох проблем. Інтереси діаспори в освітньому, культурницькому, інформаційному напрямку стають предметом діалогу. Так, у березні 1996 р. з ініціативи Об'єднання українців Росії і Конгресу національних об'єднань Росії, разом із Міністерством національностей і Міністерством освіти проводилася науково-практична конференція “Національна школа і народи, що не мають державних

утворень в РФ". Учасники конференції прийшли до висновку, що правомірно говорити про оформлення самостійної і повноцінної галузі навчання, із відповідним організаційним і методичним забезпеченням.

Цілком можливо зробити так, щоб просвітницька програма для певної національності формувалася російськими органами освіти у взаємодії з органами тієї країни, з якою за походженням пов'язана ця діаспора. Так легше вирішити проблеми підручників, методичних посібників і підготовки викладачів, та й на клімат міждержавних стосунків такі спільні програми вплинуть найліпшим чином.

Цієї лінії дотримується, скажімо, Українська Світова Спілка Професійних Учителів (УССПУ), яка своїм членством сягає уже двох тисяч і в самій лиш Україні має понад сто осередків. Число членів і відділів постійно зростає. У спілці гуртуються вчителі українського роду різних фахових спрямувань, від яких залежить, щоб українська дитина, в якому б місці земної кулі вона не проживала, отримала українську освіту і українське виховання. УССПУ розпочала світове листування української молоді Росії.

Учасники конференції вважають, що національну освіту для народів, що живуть в Росії на правах діаспори, доцільно розглядати як самостійну галузь в системі державної освіти країни з необхідним методичним і організаційним забезпеченням. Було б надзвичайно доцільним створення постійно діючого координаційного центру з представників системи освіти, Міністерства у справах національностей і федеральних відносин і національно-культурних організацій, в тому числі представлених Конгресом національних об'єднань Росії.

23 квітня 1999 року в Москві тривала робота Конференції керівників українських організацій Росії. Учасники її прийняли резолюцію, звернення до президентів Росії та України. В прийнятих документах говориться про необхідність продовження роботи над створенням Федеральної програми підтримки української культури в Росії, першочерговими заходами якої повинні стати: надання ефірного часу для радіо- і телепрограм українською мовою, випуск загальноросійського україномовного щомісячника, остаточне вирішення питання про статус Бібліотеки української літератури в Москві тощо. Вирішено заснувати Фонд підтримки української культури в Росії за участю державних установ, комерційних і громадських структур.

Конференція привітала відкриття Культурного центру України в Москві, вважаючи перспективною постійну співпрацю українських організацій з ним у реалізації спільних культурно-освітніх програм. Державним органам України, громадським організаціям було висловлене прохання продовжити роботу по

інформаційному забезпеченню українців діаспори – через сучасні комп’ютерні технології, періодичні видання та розповсюдження літератури, надійну і якісну ретрансляцію передач українського телебачення і радіо, створення мережі українських бібліотек. Розвиток всебічних взаємовигідних відносин з Російською Федерацією є одним з пріоритетних напрямків зовнішньої політики України.

Існує багато ідей щодо впорядкування освітніх закладів та їх функціонування, практичної реалізації національних освітніх програм в системі освіти держави. Разом з тим, актуальною залишається й ідея заснування в Росії українознавчої науково-освітньої інституції. Ще у 90-х роках відбулася невдала спроба щодо створення у Москві Українського університету. Головні труднощі були пов’язані з відсутністю реальної фінансової та організаційно-технічної підтримки з боку відповідних російських структур; давався взнаки й елемент прожектерства, відсутність належної послідовності в діях організаторів, коли плани і задуми фактично ніяк не забезпечувалися підготовкою належної матеріальної, науково-методичної, кадрової бази.

І лише 11 червня 1997 року наказом Ректора Московського державного відкритого педагогічного інституту Ю.Г.Круглова у складі цього вузу було засновано навчально-наукову структуру – Український інститут. Створюваний інститут має на меті, зокрема, підготовку фахівців для роботи в структурах, які задовольнятимуть національно-культурні, освітні, інформаційні потреби української діаспори в РФ; вчених-україністів, спеціалістів у галузі україно-російських відносин, які, можливо, з часом стануть лідерами в справі національно-культурного відродження діаспори.

У зв’язку з цим цікаво, що в Україні Президія Національної Академії Наук України 15 березня 1995 року прийняла рішення про створення нового інституту – Інституту Росії. Завданням нового академічного наукового закладу є дослідження економічних, політичних, соціально-культурних проблем Росії та інших країн СНД. Різні аспекти внутрішньої і зовнішньої діяльності Росії та країн СНД досліджуються і в інших наукових інституціях України. Проте ці дослідження не мають системного характеру. Як окреслив коло інтересів нового інституту в одному з своїх інтерв’ю його директор, член-кореспондент НАНУ, доктор економічних наук В.М.Бородюк, “ми маємо намір охопити дослідженнями в одній науковій установі комплекс соціально-економічних, державно-політичних, науково-технічних та інших проблем, процесів, що мають місце в Росії та інших країнах СНД, і, в першу чергу, тих, що впливають на Україну, її політичне становище, соціально-економічний стан” [5].

Одним з напрямків роботи Інституту Росії є дослідження української діаспори в Російській Федерації. Історія заселення, козацька і трудова колонізація, політичні заслання, насильницька русифікація в імперії і в СРСР, особливості фольклору, мовних діалектів, спроби громадсько-політичного, культурного життя, шкільного будівництва у довоєнний період – всі ці історичні й культурологічні сторони життя українців у Росії давно вже в полі зору науковців України, істориків, фольклористів, мовознавців тощо. Проте не ця тематика українознавчих студій запланована Інститутом Росії. Вона – сучасна й націлена на розробку конкретних пропозицій, рекомендацій, аналітичних матеріалів, прогнозів, сценаріїв ймовірного розвитку подій для політичної еліти України, тобто для тих політичних верств, які наділені правом і обов'язком приймати рішення і здійснювати державну політику.

Активно працює Український центр мистецтв у Москві. Мабуть, не всі москвичі знають, що добре відомий, яскравий і різнобарвний фестиваль “Травневі зірки” влаштовується Українським Центром Мистецтв у Москві і є емблемним для нього. Центр сприяє багатосторонньому культурному обміну, налагоджує мистецькі контакти, співпрацює з Міністерством Культури України, аналогічними міністерствами в державах СНД. Найширше, звичайно, пропагується українське мистецтво – традиційне і новітнє, представлене окремими виконавцями і цілими колективами.

Під егідою Департаменту суспільних зв'язків Уряду Москви створено структуру, яка має назву “Московська міжнаціональна нарада”, і котра об'єднує керівників національних, національно-культурних об'єднань міста. Всі організації мають рівні права. Враховується те, що кожна нація має свій історичний сюжет, пов'язаний з приєднанням до Росії і з радянським періодом. В Москві існує стільки національних організацій, що їх фінансування передбачено окремим рядком в бюджеті. Охоплено 78 позицій, завдяки чому національно-культурні об'єднання отримали можливість провести заплановані заходи. Департамент фінансує також деякі структури в галузі культури, зокрема, український музичний салон при Всеросійському музичному товаристві. Проводився також “круглий стіл” на тему “Слов'янський світ і його різноманіття”.

Відродження української національної освіти в Росії відбувається стихійно, в основному на ентузіазмі товариств української культури. Розв'язання національною школою освітніх завдань можливе тільки в тому випадку, якщо вона буде розглядатися як складова частина системи освіти Росії і України. Для цього необхідно чітко визначити місце такої школи в державній системі освіти і її взаємозв'язки з іншими ланками системи, кінцеві

завдання, що стоять перед українською школою (сферу застосування отриманих в ній знань). Також потрібно створити лінгво-педагогічну базу навчання в даній школі, розробити спеціальні програми й навчальні посібники для різних рівнів навчання, створити оптимальну систему підготовки фахівців для української національної школи в Росії. Тим більш, що деякі дослідники вважають, що процес асиміляції українців протікає швидше, у порівнянні з процесом асиміляції інших народів.

Таким чином, створення найближчим часом ефективно функціонуючої культурно-просвітницької системи в Росії є справою державної ваги, найактуальнішою проблемою національно-культурного руху національних меншин. Національну освіту не тільки для українців, а й для всіх народів, що живуть в Росії на правах діаспори, доцільно розглядати як самостійну галузь в системі державної освіти країни, з необхідним методичним і організаційним забезпеченням.

Література:

1. Диаспора //Сибирский украинец. – 1993. – № 1. -С.2.
2. Кучма Л. Наша зовнішня політика залишатиметься передбачуваною та послідовною: Виступ Президента на зустрічі з диркорпусом, 11 січня 1997 р. // Уряд. кур'єр. – 1997. – 14 січня; Україна на міжнародній арені: Зб. док. і матеріалів, 1986-1990 рр./ Упоряд. Ю.К.Качуренко; Редкол.: А.М.Зленко та ін.; М-во закордон. справ України. – К.: Україна, 1993; Рідне слово(газета Громади українців Челябінської обл. "Троянда"). – 1994-1995рр. – № № 1-5.
Кононенко Л.М. Культурно-інформаційна діяльність України за кордоном: тенденції та шляхи оптимізації (1991-1999 роки). – Дис. ... канд. істор. наук, – К. КНУКіМ, 2000. – С.66.
3. Там само.
4. Образование в диаспоре (материалы научно-практической конференции „Национальная школа и народы, не имеющие государственных образований в России” // Український вибір. – 1996. – № 3-4. – С.12-13.